

СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ В ЕТНОДЕМОГРАФІЧНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена місцю й ролі студентської молоді в етнодемографічній структурі населення України. Наголошується на значенні студентства для перспективного розвитку українського народу. Розглядаються особливості етнонаціонального складу студентства.

Ключові слова: студентство, етнодемографічна структура, доступ до вищої освіти, етнічні групи.

Згідно українського законодавства, поняття "молодь" визначається як "громадяни України віком від 14 до 35 років"¹. Значення цієї категорії громадян для етнодемографічного розвитку держави важко переоцінити, адже саме молодь зосереджує у собі найбільший активні, творчі й реформаторські сили суспільства. Саме від молоді залежить репродуктивний потенціал і життєздатність нації. Для України проблема створення нормальних умов для розвитку молоді є особливо актуальною, оскільки тенденції демографічного розвитку країни на сьогоднішній день є негативними. Згідно підрахунків фахівців Державного комітету статистики України до 2050 року населення держави скоротиться до 36 158,4 тис. осіб, водночас за найгіршим сценарієм за сорок років чисельність населення України взагалі може скоротитися до 25 млн. осіб². За таких умов лише зважена державна політика щодо молоді, підкріплена комплексними реформами у соціально-економічній сфері може позитивно вплинути на ситуацію.

В сучасному світі відбувається перехід до інтелектуальної економіки, в якій тільки скарбниця колективних знань і здібностей дає переваги у конкурентній боротьбі. Від кількості освічених молодих людей та якості їхніх знань залежить економічне майбутнє країни. Студентам належить провідна роль у справі формування майбутнього політичного курсу держави. Від характеру етнічної свідомості сучасного студентства залежить доля України як національної сучасної держави. Попри появу останнім часом кількох наукових праць³, слід зазначити, що проблемі ролі студентства в етнодемографічному розвитку українського населення сучасні дослідники приділяють замало уваги.

Молодь України охоче прагне до здобуття вищої освіти. Згідно соціологічних опитувань 70% молодих людей хотіли б підвищити свій освітній рівень, насамперед заради здобуття більш престижної та високооплачуваної роботи⁴. Упродовж останніх років Україна демонструє одні з найвищих у Центральній та Східній Європі показники поширення вищої освіти серед населення. У 2000 р. на 10 тис. населення України припадало 285 студентів, а за індексом рівня освіти (0,92) держава перебувала на 15 – 16 місці в світі⁵. Проблемою залишається якість освітніх послуг, а також той факт, що концепція "навчання упродовж життя" поки що не знайшла реального втілення в українських реаліях. Віковий склад українського студентства обмежується молодими людьми у віці 18 – 24 років, після 35 років населення припиняє підвищувати свою освітню підготовку⁶.

За даними Міністерства освіти та науки України у вищих навчальних закладах держави у 2009/10 н. р. здобуває освіту 1175916 студентів. Характерною рисою статевовікового розподілу є численне домінування жінок у складі українського студентства. Про те, що ця тенденція сформувалася в останні роки свідчать дані перепису 1989 року, згідно якого на території України вищу освіту мали 32,2% чоловіків та 30,6% жінок. Нині ця пропорція – 45,3% й 51,1% відповідно⁷. Українська молодь надає перевагу наукам економічного, юридичного, соціального профілю. Ця закономірність пояснюється очікуванням студентами високого рівня майбутньої оплати праці.

Географічне розміщення студентів є дуже нерівномірним. Найвища кількість студентів у 2003/04 н. р. була у Харківській (256854), Донецькій (208251) та Дніпропетровській (178357) областях, тобто у промислово розвинених регіонах. Незаперечним лідером за кількістю студентів є м. Київ, де навчався 415361 студент. Водночас, у ВНЗ Закарпатської області навчалось лише 27060 студентів, Кіровоградської – 32982, Волинської – 33032 і т.д. За даними першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р. у м. Києві 51,4% населення у віці 25 років і старше мало вищу освіту, у Дніпропетровській області цей показник складав 45%., у Закарпатській області 23,3%, у Чернівецькій – 27,2%, Івано-Франківській – 31,2%⁸.

Переважає більшість студентів зосереджена у великих містах та обласних центрах України. Після здобуття вищої освіти випускники у переважній більшості намагаються залишитися у великих містах. Особливо це стосується вихідців з сільської місцевості, для більшості яких (56%) бажано переїхати до міста⁹. Характерною є ситуація у м. Києві, де згідно соціологічних досліджень лише 39% студентів проживало у столиці до вступу у ВНЗ. Більшість студентів до початку здобуття вищої освіти проживала у містах (20%), районних (19%) і обласних (7%) центрах, а також у селах та СМТ (15%)¹⁰. Враховуючи переважаючу серед населення сіл та невеликих міст україномовність, тенденція до зміни колишніми студентами місця свого проживання на користь місця здобуття вищої освіти сприяє українізації великих міст. Водночас, вона ж призводить до люмпенізації українського села. Під час присвячених проблемам сільської молоді України парламентських слухань 23 листопада 2005 р. тодішній міністр у справах сім'ї, молоді та спорту Ю.О.Павленко зазначав, що із загальної чисельності сільських жителів старше 22 років лише 9% має вищу освіту, тоді як у великих та малих містах ця частка в середньому по Україні складає 28,7% та 17,1% відповідно. З 88% молодих фахівців, які після закінчення ВНЗ отримували направлення на роботу у сільську місцевість, три чверті приступали до роботи, однак половина з них звільнялася упродовж року¹¹.

Чи не найважливішим є питання етнічного складу українського студентства, адже саме він впливає на характер розвитку етнічних груп населення України. Спиратися можна на результати соціологічних опитувань, а, головним чином, на демографічну статистику кількості осіб з вищою освітою за віковими та етнічними групами. Аналіз цих даних дає досить неоднозначні результати. Так, очевидно, не може бути сумнівів у тому, що серед етнічних груп населення України найбільше студентів є українцями. Також очевидно, що питома вага студентів-українців буде збільшуватися найближчими роками. За рівнем народжуваності показники вищі за українців демонструють лише кримські татари, румуни, угорці, але їхня питома вага у масі населення України не перевищує 1%¹².

Позиції етнічних українців за кількістю осіб з вищою освітою є далекими від лідерських. За даними перепису 2001 р. найвища питома вага осіб у віці старше 25 років з вищою освітою спостерігається серед росіян (47,6%), білорусів (39,2%) та кримських татар (39,9%). Серед українців вищу освіту мають близько 38%¹³. Промовистими є дані про володіння іноземними мовами: англійською володіє 3% росіян проти 1,5% українців, німецькою 0,7% проти 0,4% відповідно¹⁴. Ситуацію, яка склалася в цілому можна вважати результатом довготривалого перебування українських земель у складі СРСР, яке супроводжувалося посиленою русифікацією, особливо у міському середовищі, а також інтенсивним переселенням на територію України етнічних росіян та білорусів, які оселялися переважно у містах і мали, таким чином, значно легший доступ до вищої освіти. Проте роки незалежності майже не змінили цієї ситуації, про що свідчать показники кількості осіб з вищою освітою у віковій категорії 25 – 29 років. Саме вони здобули вищу освіту у незалежній Україні. Питома вага осіб з вищою освітою у цій віковій категорії серед українців складає 42,4%, серед росіян – 46,9%, серед білорусів – 44,7%¹⁵. Отже, попри певне скорочення дистанції, загальна тенденція продовжує зберігатися й доводиться констатувати, що у незалежній Україні етнічні українці мають нерівний доступ до освіти у порівнянні з представниками найбільшої за чисельністю етнічної меншини. Очевидно, це пов'язано з особливостями розміщення етнічних українців, які становлять переважну більшість сільського населення, яке в умовах кризи середньої освіти у сільській місцевості й несприятливого соціально-економічного клімату на селі не може конкурувати з міською молоддю у здобуття вищої освіти. Навіть встановлена державою 25% квота місць у ВНЗ III – IV рівнів акредитації для вихідців з села не може змінити ситуацію¹⁶. За даними

Державного інституту проблем сім'ї та молоді саме сільська молодь більшою мірою орієнтована на збереження традицій українського народу. Майже 90% сільської молоді знайомі з народними звичаями, традиціями та обрядами, 80% виступає за розширення сфери використання української мови, 2/3 вважає, що престиж української мови має бути вищим, 78% пишається своєю належністю до українського громадянства¹⁷.

Серед інших етнічних груп найнижча частка осіб з вищою освітою спостерігається серед румунів (12,8%), молдован (18,7%), угорців (18,1%), які в Україні переважно проживають у сільській місцевості¹⁸.

Студентство демонструє вищий рівень національної свідомості ніж інші групи українського населення. Етнічна належність до українства вважається соціально престижною у студентському середовищі. Про це свідчать результати соціологічних опитувань. Наприклад, 18% київських студентів походило з родин, у яких батьки були різних національностей, проте лише 5% заявили про те, що вони належать до іншого, ніж українці, етносу¹⁹. Це пов'язано, насамперед, з тим, що студентство в абсолютній більшості складається з молоді, для якої загалом характерні високий рівень української етнонаціональної самоідентифікації. У 2000 році громадянством України пишалось 57%²⁰. Соціологи відмічають збільшення з року в рік кількості молодих людей, які пишуться громадянством України²¹. З опитувань 2002 року випливає, що саме серед молоді найбільша частка тих, хто шанобливо ставиться до державних символів України, а також тих, хто готовий зі зброєю в руках захищати свою країну. Молоді люди у віці 18 – 28 років значно менше підтримують ідею об'єднання України та Росії у єдину державу у порівнянні з громадянами старшого віку. Серед молоді найбільше прихильників поглиблення процесу інтеграції з Європейським Союзом²². У 2005 році 70% українських студентів підтримували євроатлантичний курс України²³.

Таким чином, аналіз даних демографічної статистики та соціологічних опитувань дозволяє зробити висновки щодо місця студентства в етнODEMOГРАФІЧНІЙ структурі населення України. Ці висновки певною мірою є суперечливими. Так, українська студентська молодь володіє на сьогоднішній день не тільки найбільшим потенціалом соціально-економічної та політичної активності, який має розкритися повною мірою у майбутньому, але й найвищим рівнем української етнонаціональної свідомості. З іншого боку, саме період перебування у ВНЗ збігається у часі з початком розчарування багатьох молодих людей у національних цінностях. Це безумовно тривожний сигнал, який свідчить про необхідність покращення соціально-побутових умов життя студентства, посилення патріотичного виховання у навчальному процесі.

¹ Закон України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" // Відомості Верховної Ради України. – 1993 – № 16. – С. 167.

² Власенко Н., Лібанова Е., Макарова О., Пирожков С., Позняк О. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. – К., 2006. – С. 108 – 111.

³ Див., наприклад: Бичко О. Психологічні особливості етнічної ідентичності студентської молоді Східного та Південного регіонів України: Дис... канд. психол. наук: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 263 с.; Кисельов О., Кисла Г., Серета Г., Владиченко Л., Серета О. Національна та релігійна толерантність київських студентів: Матеріали соціол. дослідження. – К., 2006. – 35 с.; Жданова І. Молодь і толерантність в сучасній Україні (національно-етнічний аспект). // Агора. – Вип. 7. – К., 2008. – С. 25 – 35.

⁴ Балакірєва О., Бородін Є., Варбан М., Ганюков О., Головенько В. Нове покоління незалежної України (1991 – 2001 роки): щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2001 року). – К., 2002. – С. 57.

⁵ Балакірєва О. та ін... – С. 52, 58.

⁶ Власенко Н., Курило І., Лібанова Е., Осауленко О., Остапчук О. Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти. – К., 2004. – С. 413.

⁷ Там само. – С. 415.

⁸ Там само. – С. 417 – 418.

⁹ Становище молоді в Україні: Матеріали парламентських слухань про становище молоді в Україні "Сільська молодь: стан, проблеми та шляхи їх вирішення" у Верховній Раді України 23 листопада 2005 р. – К., 2006. – 103 с.

- ¹⁰ Кисельов О. С. та ін. Вказ. праця. – С. 7.
- ¹¹ Становище молоді... – С. 6.
- ¹² Власенко Н. та ін. – С. 335.
- ¹³ Там само. – С. 419 – 420.
- ¹⁴ Там само. – С. 327.
- ¹⁵ Там само. – С. 419.
- ¹⁶ Становище молоді... – С. 6.
- ¹⁷ Там само. – С. 31.
- ¹⁸ Власенко Н. та ін. – С. 419.
- ¹⁹ Кисельов О. та ін. – С. 6 – 7.
- ²⁰ Балакірева О., Бондар Т., Варбан М., Ганюков О., Головенько В. Молодь України у дзеркалі соціології. — К., 2001. – С. 41.
- ²¹ Балакірева О., Бородін Є. та ін... – С. 81 – 82.
- ²² Там само. – С. 82, 98.
- ²³ Актуальні проблеми реалізації Україною стратегічного курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію: громадська думка та експертні оцінки. – Вип. 12. – К., 2005. – С. 53.

Стаття посвящена аналізу места и роли студенческой молодежи в этнодемографической структуре населения Украины. Подчеркнуто значение студенчества для перспективного развития украинского народа. Рассматриваются особенности этнонационального состава студенчества. Ключевые слова: студенчество, этнодемографическая структура, доступ к высшему образованию, этнические группы.

The article is about the role of the studentship in the ethnodemographical structure of the population of the Ukraine. Significance of the studentship for the perspective development of the Ukrainian nation is stressed. Specific features of the studentship ethnic structure are discussed.

Key words: studentship, ethnodemographical structure, access to the higher education, ethnic groups.